

gondosabb korrektúra bizonytalansággal kigyomláta volna az Akadémiai Kiadóhoz korántsem illő helyesírási hibákat is (pl. „lélekzetvétele”: 164.).

A szerkesztés nem erőssége Széles Klárának. Sokalljuk és didaktikusnak tartjuk az összegező részeket, gyakran találkozhatni átfedésekkel, önismétlésekkel (9–10. – 49–50., 130. – 183–184. stb.) Figyelmetlenség, ha a szerző ismert dologként hivatkozik arra, amit csak félszáz lappal később fog bemutatni (lásd: *Imakönyvem*: 101.). Vegyes érzéseket kelt a monográfia stílusa is. A szókincs igényes, gazdag, árnyalatos, alkalmas Reviczky lírájának méltó bemutatására. A szöveg, a mondat-szerkesztés viszont annál nehezkesebb, körülményesebb, helytel-közzel útjában áll a megértésnek. Egycetési hibák, képzavarok, germanizmusok („Súlyt fektet a címválasztásra”: 185. stb.), a tárgyhoz nem illő („testhezálló”: 119.) vagy erőltetett kifejezések („felrémlődhet”: 104., „töményíti”: 129.), kényszeredett mondatok („Reviczky nem a világról, hanem *Magamról* ír”: 165.) kedvetlenítik az olvasót. Feltűnően sokszor elsikkad a határozott névelő, s szerepel – helytelenül! – állítmányként melléknévi igenév („A főnevek zöme elvont vagy elvont értelemben használt”: 86. stb.). Megannyi, a befogadást, a ráhangolódást nehezítő „apróság”!

Kétségtelen: az eddiginél sokkal többet tudunk Reviczkyről e könyv olvastán. S nemcsak mennyiségben gyarapodott, árnyalatokban is gazdagodott tudásunk. Kár, hogy elismerésünket számos kifogással kellett ellenpontoznunk! (Akadémiai, 1976.)

LŐRINCZY HUBA

Z. Szalai Sándor: GÁRDONYI GÉZA

Gárdonyi Géza életművének, emberi és művészi pályájának kiváló ismerője – Z. Szalai Sándor –, újabb könyvben foglalta össze korábbi írásainak fontosabb szempontjait és megállapításait. E szempontokat és kutatási eredményeket már eddig is volt alkalmunk megismerni, hiszen a Szépirodalmi Könyvkiadó emlékezetes Gárdonyi-sorozatának (1962–1966) egyik sajtó alá rendezőjeként 1970-ben a szerző egy terjedelmesebb tanulmánykötetben publikálta a hézagpótló filológiai munka szaktudományi következtetéseit (*Gárdonyi műhelyében*). Az újabb pályakép az Arcok és vallomások-sorozat céljaihoz és szándékaihoz igazítva könnyedebb hangvétellel, esszéisztikus oldottsággal és a sorozat jellegéhez mérten a szükségesnél talán kevesebb írói vallomással idézi fel az életút legfontosabb állomásait.

Z. Szalai Sándor maradéktalanul igyekezett megfelelni a sorozattal szemben támasztott kiadói kívánalmaknak. Alapvető módszere a környezeti hatásokat és az író legfontosabb pszichikai tulajdonságait összekapcsoló mozaik-technika alkalmazása, amely az életpálya időbeli kronológiájára építi a pályakép ívét, s közben bemutatja a kiemelkedő művek genezisést és eszmei értékét. Ezzel az egyszerű és a cél érdekében legkézenfekvőbb megoldással az olvasó elé villanthatnak a Ziegler-család alakjai, a sályi gyermekkor idilljei, a tanítóképzős évek és a tanítói pálya küzdelmes napjai, az újságírói robot nélkülözései, s közben megismerjük a fiatal író mulékony szerelmeit, sikertelen házasságát, majd mindezek nyomában nyugtalan értelemkeresését.

A szerző avatottan, az írói pálya biztos ismeretében bánik anyagával, az olvasó pedig érdeklődéssel kalandozza be a különböző Gárdonyi-életrajzokból már eddig is ismert tjakat, hatásokat és indító élményeket. Z. Szalai Sándor értő kalauza olvasójának: Gárdonyi élményeit hitelesen szembesíti a kibontakozó művészi világgéppel és ízléssel. Általában már eddig is feltárt tényekről és összefüggésekről esik szó a könyvnek ebben a részében, és csak elvétve bukkanunk újszerű megállapításokra. Mert szívesen olvastunk volna például az egyébként részletesen bemutatott tanítói pályával kapcsolatban arról is, hogy vajon az akkori tanítóképző milyen műveltséggel és tudással bocsátotta útjára a későbbi író? Érdekes, hogy eddig még senki sem vállalkozott arra, hogy a tantervek, a tankönyvek és a tantestület együttes hatását vizsgálja meg a pályakezdő Gárdonyi korai műveiben, szemléletében. Gyanítjuk, hogy Gárdonyi nagyon is kevésnek érezhette ezt a felkészítést s bizonyára ezzel is magyarázható az a hatalmas energia, amellyel – már az egri években – korának, a századfordulónak minden társadalomtudományi, filozófiai és művészeti irányát igyekezett megismerni. Eklektikus világgépének egyik fontos magyarázatát találhatnánk meg ebben az indíttatásban.

Z. Szalai Sándor a terjedelmi lehetőséghez mérten részletezően mutatja be Gárdonyi írói indulását is. Újszerű és érdekes az eddig kellően nem méltányolt Dante-fordítási kísérlet, amely nem csupán kuriózum lehet, mert ez a vállalkozás Gárdonyi önként vállalt szellemi próbatételének is felfogható. Úgy érezzük azonban, hogy a szerző a kellettén erőteljesebben exponálja ennek jelentőségét. Ugyanakkor mellőz olyan értékeket, amelyek az életmű kifejlődésének szervezőségeit mutatják. Nem beszél például a *Pöhölyék* Bródy Sándor által is nagyrabecsült értékéről, holott Gárdonyi írói művészete a századfordulóig alighanem abban a tematikai és eszmei vonulatban hozott igazán újat, amely *Az árva legény*-típusú korai novellájától a *Pöhölyék* darabjain keresztül *Az én falum* című novelláskötetig tart. Szociális érzékenysége és elemző igénye ezekkel kapcsolódott a századvég realista szándékaihoz.

A könyv szerzője választott módszerével – az írói személyiség intimitásait is feltáró mozaik-technikával – akkor került nehéz feladat elé, amikor Gárdonyi egri huszonöt esztendejének „belső életét” állította az olvasó elé. Ez az időszak már kevésbé mozgalmas negyedszázada volt az író életének, így a hangsúlyt itt inkább már a művek – regények és drámák – hangulati atmoszférájának és eszmei értékének feltárására esik. Igaz, Gárdonyi „egri műhelye” ekkor sem szűkölködött intimitásokban. Z. Szalai Sándor nagy türelemmel és alaposan foglalkozik a Margit-szerelmekkel, a válóperrel, a Mila-szerelmmel, az író betegségével, a titkosírással stb. Mindezek emberi reményeket, csalódásokat, örömeket és bánatokat hordoznak, és feltárják az emberi sors eddig kevésbé ismert mélységeit is. Ugyanakkor némileg elnyomják a művek objektív értékelését, illetve olyan szubjektív értékrendet tudatosítanak, amely félrevezető lehet Gárdonyi műveinek történeti és esztétikai megítélésében. Z. Szalai Sándor igyekezett áthidalni ezt a sorozat jellegéből is eredő aránytalanságot, és néhány olyan távolabbra tekintő szemponttal nyitott teljesebb horizontot, amelyek további gondolkodásra serkenthetnek olvasót és szakembert egyaránt.

E. vizsgálati szempontok közül fontos kérdés lehet Gárdonyi és a Nyugat viszonya, amiről figyelemre méltó fejtegetést olvashatunk Z. Szalai Sándor könyvében. Ezek szerint Ady és Hatvany Lajos nagyobb megértést mutattak Gárdonyival szemben, és mindent megtettek azért, hogy kimozdítva egri magányából az új irodalmi törekvésekhez kössék. Szándékuk azonban hajótörést szenvedett Osvát Ernő makacs ellenállásán. Úgy tűnik, hogy még mindig sok tisztázatlan kérdés van ekörül, de az bizonyos, hogy Osvát Ernő szerepének summázó elítélése téves következtetésekre adhat lehetőséget. Bármit jelentett ugyanis számára a Gárdonyi-ügy, mégis csak ő volt a Nyugat egyik legfontosabb szerkesztő egyénisége, akinek multhatatlan érdemei vannak század eleji irodalmi életünk megújításában. Hiányzik tehát a kérdések árnyaltabb megközelítése, mint ahogyan helytelen irányba vezető gondolatsort indíthat el Horváth János Babits-ellenes megnyilatkozásának ilyen módon történő felidézése is. Vagy más összefüggésben – a megfelelő dokumentálás hiányában – ugyancsak tisztázatlanul hagyja a szerző azt a fontos megállapítást is, hogy „Móricz Zsigmond gyakran felkereste Egerben, bátorította az egyre nehezebb időkben”. Sok mindent másképp látnánk, ha Gárdonyi és Móricz kapcsolatának e „gyakoriságát” dokumentálni is tudnánk.

Nagyon fontosnak látjuk Z. Szalai Sándornak azt a titkosírás esztétikai természetű feljegyzéseiből kikövetkeztethető megállapítását, hogy Gárdonyi, aki a századforduló népiességének is felfrissítője volt, 1908 után. – tehát már a polgári radikalizmus előretörésének, majd az erősen

szociális töltésű avantgarde tendenciák megerősödésének idején – egy nagyfokú „átállásra” készült. Ha ez így igaz, akkor ennek az emberi-művészi „átállásnak” a tartalma lehet igazán izgalmas: Gárdonyi útja az erőteljesebb, drámaian tagolt realista próza felé vezetett volna vajon, vagy pedig az európai polgári regény lélektani intellektualizmusát és elvontabb jelképességét hasonította volna a magyar fejlődés lehetőségeihez? Ennek megválaszolása sok vitatott kérdést segítene eldönteni, s főképpen igazságot tehetne a Gárdonyit mindenképpen az irodalmi konzervatizmus körébe utaló és a törekvéseivel szemben nagyobb megértést mutató értékelések ellentétében.

Z. Szalai Sándor új könyve figyelemre méltó pályaképpel gazdagította a Gárdonyiról szóló szakirodalmat. Legnagyobb érdemét abban látjuk, hogy bátran felvetette az írói életműnek azokat a kulcskérdéseit, amelyek – megfelelő elemzéssel – közelebb vihetnek bennünket a Gárdonyi-problémák megnyugtató megoldásához. Ugyanakkor igényesen és színvonalasan segíti elő az író munkásságának népszerűsítését is. (Arcok és vallomások. Szépirodalmi, 1977.)

E. NAGY SÁNDOR

Turczel Lajos: PORTRÉK ÉS FEJLŐDÉSKÉPEK

Két kor mezsgyéjén a címe Turczel Lajos előző könyvének, amely – úttörő módon – mutatta be a Csehszlovákiában a két háború között kialakult magyar kulturális és irodalmi élet társadalmi hátterét. Azóta is úgy tartjuk nyilván mint aki felkészülten és szenvedélyesen ismerteti szűkebb hazája magyar művelődésének hagyományait. Ezúttal tanulmánykötet formájában tesz tanúságot e felkészültségéről és szenvedélyéről.

Jegyzetekkel is ellátott, tehát filológiaiailag is alátámasztott tanulmányai három műfajba sorolhatók. Vannak a kötetben ismeretterjesztő cikkek arról, hogy mit jelentett Kassa, Losonc, Gömör megye és a mai Szlovákia számos más tája az egyetemes magyar kultúra fejlődése szempontjából Kazinczy, Kármán, Tompa Mihály, Petőfi és mások szereplése kapcsán. Szépen megrajzolt portrék és a szlovákiai magyar irodalomnak főleg a két háború közti időszakából vett „fejlődésképek” (én inkább azt mondanám: világnézeti – társadalmi elemzések) szolgálhatnak – hogy a kötet fülszövegét idézzük – „előmunkálatként . . . a megírásra váró csehszlovákiai magyar irodalomtörténethez”. Jól megfogott könyv-